

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО КОНСЕНСУСУ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 2(33), с. 48–51

Від досягнення порозуміння між суб'єктами суспільно-політичного життя залежить успішність реалізації будь-яких трансформаційних процесів в українській державності, а також і будь-яких програм перспективного розвитку в країні. Дослідження присвячене з'ясуванню суспільно-політичної значущості консенсусу як динамічного феномену сучасної демократії, сутності консенсусу як принципу сучасної демократії та змісту конкретних механізмів його застосування в політичній практиці демократичних суспільств.

Консенсус (лат. *consensus* — згода, одностайність, збіг думок) в усіх його проявах є обов'язковим елементом демократичних та правових суспільств, а отже спрямування на розвиток консенсусних засад є вектором розвитку демократії в українській державності. Для цивілізованого розвитку та перебігу цих процесів необхідна певна законодавча база, регулюючі рамки та правила, в яких є можливим політичний плюралізм, опозиція, боротьба політичних інтересів, конкуренція на політичному ринку. Проблеми консенсусу почали широко розроблятися українськими дослідниками лише після здобуття Україною незалежності, отже порівняно зі світовою політичною наукою дослідження консенсусної проблематики в Україні перебувають у процесі становлення. Перебудова суспільно-наукової думки відбувається повільно, оскільки радянські вчені концептуально визнавали лише одну модель розвитку — рволюційно-насильницьку та конфронтаційну і вважали консенсус інструментом для вирішення конфліктів та протиріч класової боротьби у західних суспільствах.

Отже, потреба у розробці комплексної стратегії національної злагоди і порозуміння зумовлює звернення до принципу консенсу-

су як динамічного феномену демократичного суспільства.

На Заході різні аспекти соціально-політичної згоди досліджують такі науковці, як Г. Алмонд, Б. Андерсон, З. Бжезінський, С. Верба, С. Гантінгтон, Д. Горовіц, Г. Лембрух, Х. Лінц, В. Лорвін, Д. Ролз, Р. Роуз, Д. Сорос, М. Уоллерстайн та ін. В праці американського вченого Аренда Лейпхарта викладено теорію “консенсусної демократії”, яка спирається на досвід передуючих його дослідників у галузі узгоджувальних теорій. У радянській науці лише наприкінці 1980-х років з'являються перші спроби досліджень з проблематики громадянського консенсусу.

На пострадянському просторі проблеми консенсусу як умови демократичних трансформацій та інструменту вирішення політичних конфліктів розглядаються у працях багатьох російських вчених, серед яких І. Базілева, О. Васильєва, В. Вітюк, Д. Гудименко, І. Данилевич, Н. Зяблюк, З. Івановський, М. Лебедева, Л. Окунева, М. Марченко, А. Панаріна, А. Родіонов, Д. Фадеєв та ін.

Вітчизняні дослідники також активно займаються дослідженнями в цій галузі. Проблематика консенсусу постає в працях та-

ких українських вчених, як Є. Бистрицький, який аналізує державотворче значення суспільного консенсусу, Т. Грозіцька, що здійснює спробу адаптації консенсусної моделі А. Лейпхарта до українських реалій, Ю. Корольчук, який досліджує питання ролі принципу консенсусу в процесах глобалізації та побудови громадянських суспільств, В. Вовк, А. Клепиков та Н. Костенко вивчають вплив мовлення на побудову стратегії порозуміння та узгодження. Деякі аспекти праць таких відомих українських політологів, як О. Бабкіна, Є. Головаха, В. Гриньов, Ю. Ключковський, В. Кремень, М. Логунова, О. Майборода, Г. Постригань, Ф. Рудич, М. Рябчук, В. Шаповал також присвячені проблемам консенсусу в українському сьогоденні.

Загально визнано, що розвиток будь-яких людських спільнот відбувається завдяки діалектиці конфлікту та консенсусу. Однак не можна заперечувати й те, що конфлікт може бути корисним виключно тоді, коли відбувається на основі закріплених законодавчо норм, правил рамок. Інакше зіткнення починає загрожувати суспільній єдності, а отже обертається з прогресивної у регресивну, руйнуючу. Намагання встановити ці рамки властиве всім типам соціальної та політичної організації. Отже, консенсус є домінуючим відносно конфлікту. Адже, як зауважує відомий російський дослідник А. А. Галкін: “Консенсус — це принципове визнання того, що за всієї протилежності інтересів об’єктивно існує сфера потенційної згоди (національного чи глобального виміру) та прагнення не піддавати її небезпеці при вирішенні цих інтересів” [1, 58].

Яким же чином у межах демократичного устрою поєднуються плюралізм і консенсус? Очевидно, наявні певні всеосяжні ціннісні домінанти та ідеали, схвалювані й підтримувані прихильниками різних політичних, філософських, моральних течій, групами із різними соціально-політичними інтересами. Скерованість на реалізацію цих домінант спроможна консолідувати суспільство. Відтак усі ті найрізноманітніші механізми, що спрямовані на вивільнення консенсусного потенціалу суспільства у тих чи тих сферах

його життєдіяльності, являють собою складові елементи принципу консенсусу.

З існуючих нині держав найдавніші традиції демократичного узгодження мають Велика Британія, Нідерланди, країни Північної Європи та США. Неперервність еволюції консенсусних процедур у цих суспільствах було обумовлено низкою природно-географічних, соціально-економічних, політико-правових та соціокультурних особливостей, серед яких далеко не останнє місце посідає вдале геополітичне розташування. Адже саме завдяки останньому демократія у цих країнах до певного моменту мала більший часовий ліміт для реагування на виклики доби.

Невипадково у тій же Великій Британії принцип розподілу влад діяв ще тоді, коли в провідних континентальних державах перманентна зовнішня загроза зумовлювала панування абсолютистських монархій. Славнозвісна система “стримувань та противаг” була настільки самозрозумілою для британського суспільства, що навіть не вимагала письмової фіксації. Лише пізніше, при спробі виявити сутнісну специфіку Вестмінстерської демократії, до числа цих “стримувань та противаг” було зараховано колегіальний характер роботи кабінету міністрів, бікамералізм парламенту, взаємовідносини в парламенті між урядом та опозицією і між самими депутатами, баланс між центральними та місцевими органами тощо [2, 121].

Давність консенсусних традицій громадсько-політичного життя Британії засвідчує навіть сама структура вищого представницького органу, який, як відомо, поділяється на “уряд його величності короля (королеви)” та “опозицію його величності” [3]. Навіть у самих цих формулюваннях відчувається дух взаємоповаги та конструктивізму. Загалом, постійне вдосконалення практики політичного узгодження на основі принципу верховенства парламенту сприяло становленню чи не найхрестоматійнішої консенсусної моделі, яку означають як “міжпартійний консенсус”. Остаточо він оформився після Другої світової війни і полягав у виробленні керівництвом обох провідних партій — консервативної та лейбористської — незалежно

одне від одного спільних уявлень про основні завдання державної влади. Насамперед визнавалося, що держава мусить свідомо й цілеспрямовано піклуватися про добробут громадян, перед якими вона несе політичну відповідальність, підтримувати певний прожитковий мінімум, рівень якого бажано підвищувати, забезпечуючи загалом цілковиту зайнятість та сприяючи економічному зростанню.

Сполучені Штати Америки багато в чому успадкували британські політичні традиції. Щоправда, на відміну від своєї історичної “колиски”, у США немає парламентського верховенства. Натомість існує ще один потужний центр влади — інститут президентства. Президент, який обирається громадянами, зовсім не обов’язково має підтримку парламентаріїв. Ситуація, коли глава держави не спирається на більшість у Конгресі, стала звичним явищем з 1968 р. [4, 158]. Більше того, в окремих законодавчо обумовлених випадках президент взагалі не зобов’язаний узгоджувати свої дії з конгресменами і навіть з конституційними положеннями (найбільше це стосується зовнішньої політики). Яким же способом забезпечується можливість порозуміння?

Справа тут знову таки у своєрідності всього характеру американської політико-правової системи. Адже, попри наявність писаної конституції, у США, як і в Британії, надзвичайно розвиненими є традиційні правила взаємодії між владними суб’єктами, що можуть як формалізуватися у певних нормативних актах (у тому числі у вигляді поправок до основного закону), так і не зазнавати відповідної процедури. Динамічність американського законодавства (а відтак і консенсусної практики) дає змогу значною мірою уникати зайвої напруги навколо деяких потенційно проблемних для президентських республік питань, наприклад, призначення главою держави членів уряду та інших високопосадових осіб. А сумнозвісне для багатьох нових демократій президентське вето взагалі перетворити на засіб передусім узгодження та компромісів між гілками влади.

Специфіка американської системи полягає ще й у тому, що далеко не всі суспільні протиріччя перетворюються на політичні конфлікти й суперечності завдяки високому рівню інституціоналізації соціальних суперечностей у громадянському суспільстві. Вирішенням та профілактикою конфліктів у різних сферах життєдіяльності опікуються спеціалізовані урядові організації: у царині трудових відносин — агенція “Федеральне посередництво та послуги примирення”, міжрасових стосунків — Служба громадських відносин, сім’ї та побуту — Академія сімейного посередництва, зовнішньої політики — Американський інститут миру, екології — “Програма врегулювання суперечок у галузі охорони довкілля”.

Однак формально демократія англо-американського типу ґрунтується саме на принципі мажоритарності, а не консенсусу. Останній є швидше сутнісною характеристикою Вестмінстерської системи врядування, забезпечуючи, з одного боку, безумовне визнання меншістю волі більшості, а з другого — повагу і толерантність більшості відносно меншості. Першість консенсусу проявляється тут в усьому: від складних правил парламентського етикету, що “заохочують і навіть вимагають дружніх стосунків (чи хоча б доброзичливих слів) між прибічниками опозиційних одна до одної партій” [5, 129] до, наприклад, того неофіційного, але ефективного права вето, яким в американській політиці свого часу володів переможений у громадянській війні Південь [6, 150].

Осібність Вестмінстерської демократії неодноразово відзначалася багатьма дослідниками. Так, Г. Алмонд небезпідставно вважав основою її досконалості та стабільності гомогенність суспільства, коли більшість населення говорить однією мовою, сповідує єдину релігію, належить до одного етносу. Відповідно гомогенною є політична культура, тобто наявний значний базовий консенсус. Оскільки, приміром, ті ж США досить давно не мають такої гомогенності, а мажоритарний принцип тут досі діє успішно, то слід зауважити єдине: вона важлива передусім на початковому етапі формуван-

ня демократичних інституцій. Інакше кажучи, висока інтегрованість суспільства на самому початку демократичного розвитку, ймовірно, здатна позитивно впливати на його перебіг і надалі; система врядування, сформована в умовах однорідного, солідарного соціуму, і в подальшому може більш чи менш успішно “поглинати” руйнівні імпульси фрагментації. Вже згадувана специфіка інтеграції ворожої субкультури Півдня до політичної системи США — зайве цьому підтвердження.

Загалом, нині ніхто не заперечує, що застосування мажоритарної моделі правління без порушення принципу консенсусу можливе лише тоді, коли консенсусним є саме суспільство. Тільки тоді влада більшості не перешкоджає становленню плюралістичного ідеалу демократії, де “...публічна влада належним чином переходить до численних груп, які складають суспільство та органічно доповнюють одна одну; суспільна політика виробляється й реалізується у процесі вільної взаємодії цих груп, мирної конкуренції між ними, в результаті чого виникає природна рівновага задоволених групових інтересів; роль уряду обмежена — йому належить охороняти та підтримувати цю рівновагу і приймати рішення лише за наявності міжгрупової згоди” [7, 3]. Хоча слід зазначити, що

такої ідеальної держави ще ніде не побудовано, просто політична еволюція відбувається у відповідному напрямі.

Література

1. Галкин А. А. Общественная стабильность: некоторые теоретические подходы // Мировая экон. и междунар. отношения. — 1990. — № 9. — С. 55–67.
2. Буржуазное общество в поисках стабильности. — М.: Наука, 1990. — 272 с.
3. Шаповал В. М. Зарубіжний парламентаризм. — К.: Основи. — 1993. — 143 с.
4. Уоллерстайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Полит. исследования. — 1992. — № 5/6. — С. 156–162.
5. Алмонд Г. А. Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии // Полит. исследования. — 1992. — № 4. — С. 122–134.
6. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / Пер. с англ. — М.: Аспект Пресс, 1997. — 287 с.
7. Заблук Н. Г. Политический плюрализм: контуры американской модели // США, Канада: Экономика, Политика, Культура. — 1999. — № 5. — С. 3–18.
8. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності. — К.: МАУП, 2002. — 176 с.
9. Карагіоз Р. С. Політична згода в сучасному суспільстві: роль, типологія і рівні // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. — Одеса: Фенікс, 2009. — Вип. 37. — С. 307–312.
10. Гусленко В. В. Досягнення консенсусу між владою і політичною опозицією в контексті процесів євроінтеграції (зарубіжний досвід та українські реалії) // Наук. праці: Політ. науки. — 2010. — Вип. 48. — С. 88–92.

В контексті дослідження суспільно-політичних рис та значущості консенсусу як динамічного феномену сучасної демократії обґрунтовано тезу щодо досягнення порозуміння між суб'єктами суспільно-політичного життя залежно від успішної реалізації будь-яких трансформаційних процесів в українській державності, а також і будь-яких програм перспективного розвитку в суспільстві. Наголошено на необхідності розробки комплексної стратегії національної злагоди і порозуміння.

В контексте исследования общественно-политических черт и значимости консенсуса как динамического феномена современной демократии обосновано тезис относительно движения взаимопонимания между субъектами общественно-политической жизни в зависимости от успешной реализации каких-либо трансформационных процессов в украинском государстве, а также программ перспективного развития в обществе. Акцентируется внимание на необходимости разработки комплексной стратегии согласия и взаимопонимания.

Надійшла 28 березня 2012 р.